

ISSN 2312–1165

Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Г А Л И Ч И Н А

НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІЙ КРАЄЗНАВЧИЙ
ЧАСОПИС

29/30'2017

Івано-Франківськ

УДК 94 (477): 355.311

Засновник видання: ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації.
Регістраційне свідоцтво (КВ № 15260–3832 ПР від 05. 06. 2009 р.)

Часопис внесено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук
(Наказ МОН України від 7 жовтня 2015 р.)

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол № 11 від 29 листопада 2017 р.)

Головний редактор: Микола Кугутяк

Заступник головного редактора: Ігор Райківський

Відповідальний секретар: Олег Єгрешій

Редакційна колегія: Сергій Адамович, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Мирослав Волощук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Олег Єгрешій, к.і.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна), Олег Жерноклеєв, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Володимир Комар, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Андрій Королько, к.і.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна), Микола Кугутяк, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Василь Марчук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Ігор Райківський, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Петро Сіреджук, д.і.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Ігор Цепенда, д.п.н., професор (Івано-Франківськ, Україна), Джура Гарді, доктор філософії, професор (Новий Сад, Сербія), Мартін Гомза, доктор габілітований, професор (Братислава, Словаччина), Еугеніуш Коко, доктор габілітований, професор (Гданськ, Республіка Польща), Беата Лоренс, доктор габілітований, професор (Жешув, Польща), Анджей Янечек, доктор габілітований, професор (Варшава, Польща), Станіслав Стемпень, доктор габілітований, професор (Перемишль, Польща).

Адреса редакційної колегії: 76000, Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка 57, e-mail: ludyna@ukr.net

СТОРІНКИ ЖУРНАЛУ ВІДКРИТІ ДЛЯ ДИСКУСІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ, А ТОМУ ЇХ ЗМІСТ НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЄ ПОГЛЯДИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ

При передруці матеріалів посилання на дане видання обов'язкове

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій

На обкладинці – робота художника Олега Чуйка “Новозбудована церква. Березівка” (2008 р.), на звороті – “Буковецький перевал” (2008 р.)

ГАЛИЧИНА. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2017. Ч. 29–30. 416 с.

GALICIA. Scientific, Cultural and Educative Local Lore Periodical. 2017. 29–30. 416 p.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2017

© Факультет історії, політології і міжнародних відносин, 2017

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

<i>Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ КОМАНДНИМ СКЛАДОМ ВІДДІЛІВ УПА ТА КЕРІВНИКАМИ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОУН У КАРПАТСЬКО- МУ КРАЇ (1944–1947 рр.).....	9
<i>Євген СІНКЕВИЧ</i> КАРНА СПРАВА УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ НА ХЕРСОНЩИНІ 1940– 1950 рр.	16
<i>Ігор ДРОГОБИЦЬКИЙ</i> ПОДІЛЬСЬКИЙ КРАЙ ОУН (б) У ПРОЦЕСІ РОЗГОРТАННЯ ЗБРОЙНИХ ВІДДІЛІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ ОПОРУ (кінець 1943 р. – початок 1944 р.).....	20
<i>Олександр СИЧ</i> ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ ТА РОЗВИТОК І ГЕНЕАЛОГІЯ ОУН (1891–2005).....	26
<i>Роман КОБИЛЬНИК</i> УКРАЇНСЬКИЙ І ПОЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ 20–30-х рр. ХХ ст.: ПОЧАТОК ПРОТИСТОЯННЯ.....	36
<i>Ігор РАЙКІВСЬКИЙ</i> ВЗАЄМИНИ УНДО ТА УСДП У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ПІД ПОЛЬСЬКОЮ ВЛА- ДОЮ (1925–1939 рр.).....	44
<i>Олександра СТАСЮК</i> ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ СТОСУНКИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У СВІТЛІ ДОКУМЕНТІВ ОУН (польською мовою).....	58
<i>Галина СТЕФАНЮК</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ІДЕЙ ОУН(Б) У 40– 50-х рр. ХХ ст.	66
<i>Іван ЗУЛЯК</i> ВИБОРИ 1946 р. І УКРАЇНЦІ.....	72
<i>Ольга МАСЛІЙ</i> ЖІНОЧІ ЧЕРНЕЧІ СПІЛЬНОТИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНСЬ- КОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ ГАЛИЧИНИ В 1940–1950-х рр.	85
<i>Олег МАЛЯРЧУК</i> МАСОВО-ПОЛІТИЧНА РОБОТА У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР У ЧАСИ “РОЗ- ВИНУТОГО СОЦІАЛІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА”.....	93

ІСТОРИЧНА БІОГРАФІСТИКА

<i>Андрій КОРОЛЬКО, Василь БУРДУЛАНЮК</i> СНЯТИНСЬКИЙ “СОКИЛ” І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯ- ДУ ВАСИЛЯ АНДРУСЯКА В 1930-х рр.	103
<i>Сергій АДАМОВИЧ</i> ШЛЯХ БОРОТЬБИ УПІВЦЯ ОРЕСТА-МЕТОДІЯ ДИЧКОВСЬКОГО (1930–2009 рр.)... <i>Ольга БЛАГА</i> ЖІНКА НА ТЛІ ЕПОХИ: НЕСКОРЕНА ОЛЬГА ЛЕВИЦЬКА-БАСАРАБ.....	112
<i>Ірина ГОРЛЕНКО, Андрій КУЗИК</i> МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ РОМАНА ШУХЕВИЧА У КНЯГИНИЧАХ.....	122
<i>Богдан САВЧУК</i> МІСЦЕ СТЕПАНА ФЕДАКА В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ГОРОЖАНСЬКОГО КОМІТЕТУ У ЛЬВОВІ (1918–1921 рр.).....	130
<i>Андрій КЛІШ</i> КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОР- МАЦІЙ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ 1939–1941 рр.	140
<i>Олег ЄГРЕШІЙ</i> ІСТОРІЯ КОНФЛІКТУ ПОЛЬСЬКОГО ПОСЛА БРОНІСЛАВА ВОЙЦЕХОВСЬКО- ГО І МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В 1938 р.	148

УДК 94 (477)

**КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ 1939–1941 рр.****Андрій КЛІШ**

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
кафедра стародавньої та середньовічної історії, e-mail: klish_andriy@ukr.net
вул. Громницького 1а, 46000, Тернопіль, Україна*

Важливою особливістю сьогодення є звернення до ролі особи в історії України, житті її нації, адже саме непересічні постаті минулого є дороговказом у майбутнє, а їхні наукові пошуки і творчі здобутки мають актуальне для сучасності значення. Власне, історія окремих осіб, їх творчий потенціал і формує нашу історію, живить її життєздатні сили, дає змогу протистояти викликам сучасності.

Постать відомого громадсько-культурного діяча і науковця Кирила Студинського належить до когорти тих непересічних постатей минулого, які у складних умовах суспільно-політичних трансформацій 1939–1941 рр., що відбувалися у Західній Україні, намагалися не лише бути науковцями, а й активними в житті тогочасного соціуму, подекуди навіть підтримувати радянську владу, сприяти радянизаційним процесам.

Гадаємо, що К. Студинський керувався не суто особистісним чинником, намагаючись отримати від нової влади пошесті й прихильність, а все ж таки він, як ніхто інший, добре усвідомлював необхідність об'єднання західноукраїнських земель з Великою Україною як стратегічний крок, шлях до практичної реалізації ідеї соборності України, альтернативи якій на той час не було.

Співпраця з радянською владою мала прагматичний характер. К. Студинський прагнув використати певні владні повноваження на користь українців. Однак так і не зумів стати для радянської влади "своїм".

Ключові слова: *К. Студинський, західноукраїнські землі, радянизація, політичні трансформації, Народні збори Західної України.*

Утвердження незалежності України, становлення громадянського суспільства, формування його ідеології відбувається в умовах бурхливого зростання інтересу до історичного минулого нашого народу. При цьому пріоритетного значення набуває звернення до ролі особового аспекту в історії, оскільки саме людський вимір є тим критерієм, який визначає духовність, потяг до історичної правди. Історія кожної країни, кожного напрямку діяльності є персоналіфікованою, бо всі об'єктивні процеси суспільно-політичного розвитку проходять через індивідуальний досвід.

У цьому контексті особливої актуальності набувають дослідження життя та багатогранної діяльності однієї з визначних особистостей кінця ХІХ – середини ХХ ст. – Кирила Студинського як громадсько-політичного діяча та науковця. К. Студинський – автор понад 500 праць із літературознавства, культурного руху в Галичині, директор філологічної секції і голова НТШ у 1923–1932 рр. З його політичною діяльністю як очільника Народних зборів Західної України, депутата Верховної ради СРСР, проректора франкового університету певною мірою пов'язаний т. зв. період "радянзації" Галичини 1939–1941 рр.

Нині існує кілька розвідок, що стосуються життя й діяльності К. Студинського⁷⁵. Втім, залучення у нинішньому дослідженні нового джерельного матеріалу дозволить відкрити нові сторінки з історії досліджуваного явища.

Прихід радянської влади у вересні 1939 р. дозволив К. Студинському повернутися до активної роботи. Не маючи ілюзій щодо нового режиму, вчений розумів важливість об'єднання українських земель, отож погодився на співпрацю.

⁷⁵ Андрій Кліш, *Кирило Студинський: життя та діяльність: монографія*. (Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011), 220; Уляна Єдлінська, *Кирило Студинський (1868–1941). Життєписно-бібліографічний нарис*. (Львів, 2006), 309.

Уже після того, як 22 вересня 1939 р. Червона армія зайняла Львів, за ініціативою української інтелігенції і політичних діячів був створений Допомоговий комітет на чолі з К. Левицьким. 24 вересня українська делегація, до складу якої входив і К. Студинський, зустрічалася з військовим комендантом Львова та представниками місцевої радянської влади. На зустрічі від імені українського народу, його громадських установ і політичних організацій, трудової інтелігенції Галичини виступив К. Левицький, який просив захистити їхні інтереси і дати можливість працювати, засвідчив свою готовність до співпраці⁷⁶.

Оцінюючи роль різних чинників у процесі возз'єднання двох українських земель, безпосередній учасник тих подій О. Довженко у щоденнику писав, що “народ український фактично тут був ні при чім”⁷⁷. Це твердження слушне й щодо західноукраїнської інтелігенції, представники якої на Народних Зборах Західної України, що відбулися у Львові 26–28 жовтня 1939 р., змушені були фактично виконувати завчасно визначену їм роль. Поспіхом, без ґрунтовного обговорення, вони разом з іншими делегатами одностайно прийняли декларацію про встановлення радянської влади на території Західної України та її возз'єднання з Радянською Україною, націоналізацію банків і великої промисловості, конфіскацію поміщицьких і церковних земель.

К. Студинський головував на цих зборах. Він уважав, що Народні збори “перекреслювали раз і назавжди польські претензії до суто українських земель на Західній Україні”⁷⁸. Це ще раз доводить, що основним мотивом співпраці з радянською владою були давні ідеї вченого щодо соборності українських земель.

Для відтворення духу епохи подаємо тут його промову повністю: “Товариші і товаришки депутати Українських Народних Зборів! Ми зібрались сюди, в стародавнє українське місто Львів, як повноважні представники звільненого народу Західної України (*бурхливі оплески, вигуки “ура”, “слава”*).

Прийшов український народ до цих зборів, щоб вирішити важливіші питання, що відносяться до долі Західної України (*бурхливі оплески*). Ми, товариші й товаришки депутати, добре пам'ятаємо накази наших виборців, висловлені ними в дні перед виборами і в день виборів до Українських Народних Зборів (*бурхливі оплески*).

Дозвольте коротко нагадати ці накази.

На всій території Західної України повинна бути встановлена радянська влада (*бурхлива овація, вигуки “ура”, “слава”, оркестр виконує “Інтернаціонал”*).

Одночасно з встановленням радянської влади, Західна Україна повинна бути включена до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік (*бурхлива овація, вигуки “ура”, “слава”*).

Другий наказ наших виборців – поміщицькі, монастирські землі, землі великих буржуазним чиновників, повинні бути конфісковані і передані в користування трудовому селянству (*бурхливі тривалі оплески, вигуки “ура”, “слава”*).

Це воля народу Західної України, виявлена на багатолюдних і багаточисленних мітингах, демонстраціях і зборах робітників, селян, інтелігенції напередодні скликання Українських Народних Зборів (*бурхливі оплески, вигуки “ура”, “слава”*).

Я думаю, що ми обранці народу, виправдаємо довір'я своїх виборців і на цих історичних Народних Зборах ухвалимо такі рішення, які чекає від нас народ, що виявив до нас своє високе довір'я (*бурхливі оплески, вигуки “ура”, “слава”*).

Дозвольте, товариші й товаришки депутати, ці перші історичні Народні Збори вважати за відкриті (*бурхливі тривалі оплески, оркестр виконує “Інтернаціонал”*)”⁷⁹.

Щоб передати Верховній Раді СРСР декларацію Народних Зборів Західної України з проханням возз'єднатися з УРСР, у Москву відбула спеціально обрана повноважна комісія

⁷⁶ М. Чоповський, *Криваві події на Західній Україні: Національно-визвольна боротьба на західноукраїнських землях 1920–1953 рр.* (Львів, 1998), 103.

⁷⁷ О. Довженко, *Україна в огні. Кіноповість. Щоденник.* (Київ: Рад. письменник, 1990), 416.

⁷⁸ Машинописні копії статей, повідомлень, інформацій і других матеріалів, характеризующих життя міста Львова. Том II, Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. Р. 199, оп. 1, спр. 6, арк. 66.

⁷⁹ “Вступна промова”, *Червона Україна*, 27 жовтня 1939.

Зборів із 63 осіб. На Київському вокзалі столиці СРСР для зустрічі делегації зібрали 8 тис. осіб. Не втаємничені в хитросплетіння більшовицької політики галичани і волиняни були вражені помпезністю зустрічі. К. Студинський, зокрема, занотував: “Такого прийому, який стрів нас у столиці Союзу, я ніколи не надіявся. На вокзалі вітало нас військо. Я як найстарший віком депутат перейшов перед почесним караулом Червоної Армії, а оркестра заграла третій інтернаціонал... В готелі “Москва” вітала нас оплесками служба, і в цьому розкішному будинку приміщено нас на дев’ятому поверсі, де нас угощено незвичайно виставно. Ми були гістьми влади.

Незвичайної опіки дізнали тут перед усім від М. Хрущова, що не тільки кожного дня довідувався про нас, але сам поїхав з нами у величному метрі по Москві. Згадаю, що публіка, де б ми появилися, вітала нас окликами і оплесками”⁸⁰.

Також К. Студинський наголошував на доступності освіти у СРСР, чого не спостерігалося в міжвоєнній Польщі: “... відомо, що в Радянському Союзі молоді вільна дорога в науку. В інститутах, університетах студенти – діти робітників і селян, не тільки навчаються безкоштовно, а й одержують державну стипендію в розмірі від 160 до 400 карбованців, живуть у чудових гуртожитках. В їх розпорядженні гарно устатковані лабораторії, кабінети і т. д. Тепер і ви маєте можливість жити так як живе молодь Радянського Союзу. Настає час коли і в нас для дітей робітників і селян гостинно відкриваються двері інститутів, університетів. Оволодівайте наукою, вам допомагає держава. Вже студентів не доведеться більше бігати по закінченню занять “на заробітки”, репетирувати бездарного сина якоїсь пані”⁸¹.

1 листопада 1939 р. Верховна Рада СРСР прийняла “Закон про включення Західної України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік з возз’єднанням її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою”⁸².

Включення краю до складу Радянської України означало фактичне возз’єднання двох найбільших частин української нації, відокремлених раніше одна від одної державними кордонами. Зроблено вирішальний крок до єдності усіх українських земель. У цьому історичному акті примхливо переплелися віковічні прагнення українського народу із реаліями політики європейських наддержав напередодні та на початку Другої світової війни.

К. Студинський був особливо приголублений новою владою і грав роль старорежимної інтелігенції, що успішно “перевиховується”. У грудні 1939 р. Президія АН УРСР прийняла рішення про поновлення в званні дійсних членів Академії К. Студинського, В. Щурата, М. Возняка, Ф. Колесси і просила Раднарком УРСР збільшити кількість дійсних членів АН УРСР за рахунок вчених із Західної України.

Та справжнє ставлення до нього з боку влади доволі добре розкривають, зокрема, опубліковані спогади М. Хрущова. З-поміж провідних діячів галицької інтелігенції він виділяв Ф. Колессу і К. Студинського. Останній зарекомендував себе як “антипольська фігура, налаштована прорадянськи і проукраїнськи”. Однак у політичних питаннях, відзначав М. Хрущов на основі власних зустрічей, він “без міцних переконань”⁸³.

Секретар Львівського обкому КП(б)У І. Грушецький, характеризуючи українську інтелігенцію часів становлення радянської влади в Західній Україні в 1939–1941 рр., відносить К. Студинського до тієї її частини, що, “не пориваючи зі своїм націоналістичним багажем, повела лінію загравання з органами Радянської влади, стараючись втертися в довіру і пристосуватися до нових обставин”. Народний комісар Державної безпеки УРСР в 1940–1941 рр. С. Савченко називав К. Студинського “польським іезуїтом” і “негідником”⁸⁴.

⁸⁰ Микола Литвин та ін., *1939. Західні землі України*. (Львів: НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича, 1999), 131.

⁸¹ “Промова тов. К. Й. Студинського”, *Вільна Україна*, 28 лютого 1940.

⁸² *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали*, упоряд. Т. Гунчак і Р. Сольчаник. (Мюнхен: Сучасність, 1983. Т. 1), 124.

⁸³ “Мемуари Никити Сергеевича Хрущева”, в *Вопросы истории*. (1990. № 7), 90–91.

⁸⁴ “Повідомлення Народного комісаріату державної безпеки УРСР ЦК КП(б)У про реагування інтелігенції Львівської області на статтю “З хрестом чи ножом”, у *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 1 (1939–1953)* (Київ: Наукова думка, 1995), 272.

Загалом позицію К. Студинського в такій ситуації можна охарактеризувати як намагання якомога повніше використати прихильність радянської влади до української національної справи. Це вимагало у відповідь показової лояльності. Вчений прийняв такі правила.

Академік активно пропагував “возз’єднання” і перебудову життя на соціалістичних засадах. Так, 5 грудня 1939 р. в газеті “Вільна Україна” опубліковано його статтю “Здійснилась наша мрія”, 21 грудня – “Володар дум і серцець” – до річниці Й. Сталіна.

Варто погодитися з професором С. Макарчуком, котрий вважає, що К. Студинський, як і більшість української інтелігенції, хоча спочатку і був противником радянської влади, виступав за возз’єднання. На радянську владу була певна надія, а вже потім наставало розчарування через репресивну політику цієї влади⁸⁵. На думку львівського дослідника І. Черновола, К. Студинський не мав жодних ілюзій стосовно радянської влади і лише шукав нового компромісу із завойовниками⁸⁶.

Безумовно, вплинули на К. Студинського і ті перетворення, які відбулися на території Західної України, зокрема в культурно-освітній сфері. Якщо за часів Польщі на згаданій території у школах навчалося 900 тис. дітей, в основному в містах, то за перші місяці радянської влади кількість дітей збільшилася до 1 189 000; кількість шкіл зросла від 4 000 до 6 739, з них 5 798 були українськими (за польської влади – 371). Також організовано 6 палаців піонерів, 6 обласних технічних станцій, 50 піонерських клубів, замість 5 вищих учбових закладів діяло 13. За час існування радянської влади в 1939–1941 рр. створено 14 театрів, 117 кінотеатрів і кіноустановок (з них понад 100 – у сільській місцевості), 59 районних будинків культури, 138 районних клубів, 3 173 сільських клубів, 196 міських і районних та 11 дитячих міських бібліотек⁸⁷. Звичайно, це не могло не сподобатися українському інтелігенту, який все життя зустрічав лише приниження всього українського.

Користуючись підтримкою нової влади, К. Студинський брав активну участь у культурно-освітніх процесах у Галичині. Його призначили проректором з навчальної роботи Львівського університету. Перебуваючи на цій посаді він зумів суттєво вплинути на ректора М. Марченка. На думку Я. Калакури, М. Марченко активно прилучився не стільки до радянзації Львівського університету, скільки до його українзації. При цьому він сам під впливом культурного життя, його традицій, спілкування з професорами К. Студинським, Ф. Колессою, В. Щуратом, М. Возняком, І. Крип’якевичем формувався як національно свідомий історик. Очевидно, це й викликало занепокоєння в партійних структурах і спецслужбах, результатом чого стало відкликання М. Марченка восени 1940 р. до Києва.

У лютому 1940 р. за ініціативою К. Студинського у Львівському університеті відбулися урочистості, присвячені 100-річчю виходу у світ Шевченківського “Кобзаря”. Вчений увійшов у редколегію видання творів (10 січня 1940 р.) і став заступником голови комітету для проведення 85-річного ювілею від дня народження І. Франка (22 квітня 1940 р.), а також обраний членом вченої ради Львівської філії бібліотеки АН УРСР (25 червня 1940 р.), Інституту української літератури ім. Т.Г. Шевченка (25 лютого 1940 р.) та Інституту мовознавства (5 квітня 1940 р.). К. Студинський продовжував займатись охороною пам’яток культури, увійшовши до Комітету охорони та збереження історико-культурних, архітектурних і археологічних пам’яток УРСР.

К. Студинський, окрім посади проректора, був деканом філологічного факультету Львівського університету. Саме тоді збулася мрія вченого, коли до його кабінету приходили студенти зі Східної України – Кам’янця-Подільського, Києва, Вінниці, Харкова, що приїхали вчитись у Львівський університет⁸⁸.

⁸⁵ *Україна-Польща: важкі питання. Матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”. Варшава 8.10.1998. Т. 4. (Варшава, 1999), 148.*

⁸⁶ Ігор Черновол, Змагання компромісів. Кирило Студинський і радянська влада, *Львівська газета*, 7 жовтня 2005.

⁸⁷ Машинописные копии статей, сообщений..., арк. 68–69.

⁸⁸ Статті Студинського К. “М. Грушевський”, “Радянська культура”, “Вістки з Великої України” та ін., Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАЛ України), ф. 362, оп. 1, спр. 81, арк. 81.

Як зазначав В. Сімович, К. Студинський завжди намагався підтримати талановиту молодь: “Ще одна характерна риса академіка Студинського – він завжди уважно й чуйно ставився до молодих наукових працівників. Коли людина виявляла якийсь науковий інтерес, Кирило Йосипович завжди старався їй всіляко допомагати, щоб вона мала змогу поширювати свої знання, розгорнути свої наукові сили”⁸⁹.

Одночасно із цим К. Студинський виступав проти русифікації новою владою культурного та наукового життя Західної України. Так, у листі до віце-президента ВУАН він писав, що заступник директора Відділу АН Самілов почав підбирати персонал без узгодження з ним, деякі з прийнятих на роботу не знали української мови. На думку К. Студинського, знання мови, незважаючи на національність, у філіалі ВУАН є обов’язковим⁹⁰.

Активною була громадська діяльність академіка. Він був обраний у Львівському виборчому окрузі № 580 депутатом Верховної Ради СРСР⁹¹.

Збереглися документальні свідчення, що К. Студинський, як депутат Верховної Ради СРСР, і деякі інші місцеві інтелігенти, котрі тоді опинилися на керівних посадах і користувалися певним впливом, як могли допомагали тим мешканцям регіону, на яких впала тінь підозри з боку репресивного апарату партії і НКВС. У вересні 1940 р. ув’язнено завідувача кафедрою української мови та літератури Львівського ветеринарного інституту за належність до ОУН, і “тільки старанням Кирила Студинського, – пише у своїх спогадах У. Любович, – він уникнув загибелі під час мордування в’язнів у травні 1941 року”⁹².

На початку 1940 р. у Бучачі заарештовано голову місцевої “Просвіти” адвоката Р. Слюзаря. Йому загрожувало ув’язнення в концтаборах, проте академік К. Студинський допоміг одержати документи на виїзд в окупований німцями Краків⁹³. Звертався він і про перегляд справи ув’язненого М. Биха – адвоката у Станіславі як і багатьох інших діячів.

15–19 січня 1941 р. у Львові відбувся процес 59-ти, на якому судили членів ОУН. Він набув надзвичайно широкого громадського резонансу як через мужню поведінку підсудних, так і через неймовірно жорстокі винесені вироки. Сорок два підсудних були засуджені до смертної кари, сімнадцять отримали по 10 років ув’язнення і по 5 років заслання. Лише після депутата Верховної Ради СРСР академіка К. Студинського Президія Верховної ради СРСР замінила жінкам розстріл на десятилітнє ув’язнення⁹⁴. У цій справі К. Студинський звертався особисто до М. Хрущова⁹⁵. Це підтверджує і М. Прокоп, чоловік однієї з учасниць “процесу 59-ти” Л. Комар⁹⁶. К. Студинський листовно звертався до Й. Сталіна з проханням про звільнення В. Лозинського.

Також К. Студинський у зверненнях до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР виступав на захист українського селянства, писав, що колективізація в західних областях “ще не поступила так далеко, щоби не можна позбавити одноосібні господарства їх живого і мертвого інвентаря без шкоди для господарства радянської влади”⁹⁷. Як влучно зазначив М. Семчишин, академік “став чи не центральною фігурою для львів’ян. Слід зазначити, що він виявив себе правдивим, щирим, сміливим захисником усіх громадян, яким загрожувало якесь нещастя... Він був справжнім захисником від усіляких кривд”⁹⁸.

⁸⁹ “Непохитний авторитет”, *Вільна Україна*, 16 березня 1940.

⁹⁰ Листи до приватних осіб, представників уряду і духовенства та редакторів видавництв та ін., ЦДАЛ України у Львові, ф. 362, оп. 1, спр. 228, арк. 85.

⁹¹ Списки депутатів, справки о результатах голосовання по виборам в Верховный Совет СССР и Верховный Совет УССР, Центральный державный архив громадських організацій України, ф. 1, оп. 20, спр. 7461, арк. 12.

⁹² Уляна Любович, “Спогади. Юрій Стефанік”, у *Сучасність*. (1988. № 2), 95.

⁹³ Богдан Головин, *Нації незгасимий смолоскип. Статті. Інтерв’ю. Спогади*. (Тернопіль: Просвіта, 2003), 33.

⁹⁴ *Ibid.*, 84.

⁹⁵ Листи до приватних осіб, представників уряду... арк. 93.

⁹⁶ М. Прокоп, “Україна і українська політика Москви”, у *Сучасність*. (1981. № 1), 145.

⁹⁷ Записки і замітки Студинського К., ЦДАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 143, арк. 41.

⁹⁸ М. Семчишин, *З книги Лева. Український Львів двадцятих – сорокових років*. (Львів, 1998), 66–67.

Будучи вихідцем із родини священика, К. Студинський намагався захистити і греко-католицьке духовенство. Зокрема у квітні 1941 р. він звертався до начальника НКВС у Миколаєві: “... Знаю напевно, що ви змушуєте священиків до донощитва і мовчання. Заявляю вам, що в цій справі звертаюсь до Хрущова і що буду боротись з вами всіма засобами, що є у моєму розпорядженні, бо в Совегах усі громадяни рівні”⁹⁹.

Активна й виснажлива праця часто в стресових умовах позначилася на здоров’ї К. Студинського. Як відомо з листів літературознавця М. Фуртак-Деркач та львівського лікаря Я. Насса, у травні 1941 р. учений відчув болі в серці. Втім, це не стало перешкодою для дій влади, яка мала на меті арештувати академіка, котрому йшов 73-й рік.

Наприкінці червня 1941 р., коли тільки розпочалася німецько-радянська війна, К. Студинського разом із сином Івана Франка, Петром, примусово вивезли радянські спецслужби. Подальша його доля невідома. Знаходимо лише замітку в рубриці “Подайте вістку” в “Українських щоденних вістях”: “Кирило Студинський, професор університету в обложно хворому стані, і його дружина Леонтія забрані з хати в суботу 28 червня 1941 р. о 10 год ранку і вивезені більшовиками в невідомому напрямку. Поширювані вістки дуже різномірні і не стверджені”¹⁰⁰.

Про подальшу долю двох визначних суспільно-політичних діячів достовірних фактів, на жаль, на маємо. Відомі свідчення внучки І. Франка Віри Петрівни: “24 червня 1941 року на третій день війни, батько, Петро Іванович, востаннє відвідав торгово-економічний інститут, де мав кафедру. З першого ж дня війни за ним невідступно слідували три працівники НКВС, один із них навіть ночував у нас. Подібним чином супроводили й деяких інших представників інтелігенції. Ми могли лишень здогадуватися, чим викликана така “увага”... Отже, 24-го “охоронці” сказали батькові подзвонити до академіка Студинського, щоб той збирався, бо терміново виїдять. Невдовзі приїхав лімузин, у ньому уже був Студинський. Посадили й батька. Наступного дня – телефонний дзвінок. Голос телефоністки: “Отвѣтьте Киеву”. По телефону батько сказав матері, що за нами приїде машина, і зв’язок обірвався. Ніхто не приїхав. Більше жодних звісток”¹⁰¹.

Не ставлячи під сумнів трагічний фінал життя двох галицьких інтелігентів, зауважимо, що існує авторитетне свідчення, що принаймні К. Студинський до Києва доїхав. Мабуть, що телефонний дзвінок зі столиці за тодішніх умов не був імітацією. В усякому разі дружина одного з фундаторів ВУАН М. Василенка Н. Полонська-Василенко, яка перед війною працювала в Інституті історії України АН УРСР й була чудово обізнана з життям академії, особисто знала колишнього голову НТШ, вже в еміграції згадувала про літо 1941 р. у Києві: “В останніх днях червня, або в перших липня того ж року, побачила я перед будинком ВУАН, на вулиці Короленка авто, з вікна якого було видно гору валіз. Далі на бульварі Шевченка я зустріла академіка К. Студинського. Страшенно схвильований, він почав розповідати мені грімким голосом, як його вивезли разом із дружиною та речами – оце й було авто, яким вивезли його. Він скаржився, кричав, що не хотів їхати, але його силою примусили сісти в авто, і сказали, що везуть просто до Уфи, куди евакуювано УАН.

Пройшов час, і виявилось, що до Уфи не доїхав ні академік К. Студинський, ні його дружина. Син його сл[авної] пам[’яті] професор Ю. Студинський казав мені, що всі його заходи для встановлення долі його батька були без наслідків. Слід його губився в Києві”¹⁰².

Підтвердженням того, що К. Студинський загинув у Києві від рук працівників НКВС, є нещодавно віднайдений документ, у якому йдеться: “Указаннями товарища Хрущова нами арестовані: Студинский, Франко, киевский артист Донец, националисты. В связи с тем, что

⁹⁹ В сітях енкеведистів. З мартирології українського духовенства за большевицьких часів, *Збруч*, доступ отримано 3 жовтня 2017, <https://zbruc.eu/node/57822>.

¹⁰⁰ Кирило Студинський, Повідомлення про арешт, у *Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади*. (Львів, 1993. Кн. 1), 116.

¹⁰¹ Н. Полонська-Василенко, “Академік Агатангел Юхимович Кримський, 1871–1941: Століття з дня народження та тридцятиліття з дня смерті,” у *Український історик*. (1971. № 3/4), 98.

¹⁰² Ibid.

вывести их из Киева затруднительно, считаем целесообразным их расстрелять. ЦК КПУ такого же мнения. Прошу немедленных указаний”¹⁰³.

Таким чином, коли у вересні 1939 р. на західноукраїнські землі прийшла радянська влада, К. Студинський був одним із тих, хто її підтримав. Розуміючи потребу більшовиків у місцевій підтримці, академік намагався шляхом співпраці добитися певних поступок і сприяння в національно-культурній сфері. Це не був прагматичний крок, а винятково ідеалістична надія, яка втягнула К. Студинського в складні політичні процеси. Вкотре підтримавши радянську владу, вчений так і не став для неї своїм, підтвердженням чому, зокрема, є таємниця його смерті.

Він не бачив альтернативи більшовикам щодо об'єднання українських земель, тому став активним учасником приєднання Західної України до УСРР, намагаючись якомога повніше використати нову владу у вирішенні нагальних суспільних потреб.

KYRYLO STUDYNSKYI AND CONDITIONS OF SOCIAL AND POLITICAL TRANSFORMATIONS IN WESTERN UKRAINE 1939–1941

Andriy KLISH

*Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University,
1a, Gromnytskyi St., Ternopil, 46000, Ukraine*

Summary

It is important to appeal to the role of person in the history of Ukraine, extraordinary figures of the past are important for the future, their creative achievements have an actual significance for the present. The history of individuals, their creative potential and shapes our history, allows you to withstand the challenges of our time.

Kyrylo Studynskyi was public and cultural figure, belongs to the cohort of those remarkable figures of the past, which in the difficult conditions of socio-political transformations of 1939–1941 that took place in Western Ukraine, tried not only to be scholars, but also to be active in the life of that time, sometimes even to support the Soviet government, to contribute to the sovietization processes.

K. Studynskyi was guided not by a purely personal factor, trying to obtain honors and dedication from the new government, but he, like no other, was well aware of the need to unite the West Ukrainian lands with the Great Ukraine as a strategic step, the way to the practical realization of the idea of the unity of Ukraine.

Cooperation with the Soviet authorities was pragmatic. K. Studynskyi tried to use certain powers in favor of Ukrainians. However, he never succeeded in becoming “his” for the Soviet authorities.

Keywords: *K. Studynskyi, Western Ukrainian lands, sovietization, political transformations, People's Assembly of Western Ukraine.*

REFERENCES

Chopovs'kyu M. *Kryvavi podiyi na Zakhidniy Ukraini: Natsional'no-vyzvol'na borot'ba na zakhidnoukrayins'kykh zemlyakh 1920–1953 rr.* (L'viv, 1998), s. 103. (in Ukrainian).

Chornovol, Ihor. Zmahannya kompromisiv. Kyrylo Studyns'kyu i radyans'ka vlada. *L'vivs'ka hazeta, 7 zhovtnya 2005.* (in Ukrainian).

Dovzhenko, Oleksandr. *Ukrayina v ohni. Kinopovist'. Shchodennyk.* (Kyiv: Rad. pys'mennyk, 1990). (in Ukrainian).

“V sityakh enkedystiv. Z martyrolohiyi ukrayins'koho dukhovenstva za bol'shevits'kykh chasiv”, Zbruch, Accessed 3 zhovtnya 2017, <https://zbruc.eu/node/57822>. (in Ukrainian).

“Vstupna promova”, *Chervona Ukrayina*, 27 zhovtnya 1939. (in Ukrainian).

Holovyn, Bohdan. *Natsiyi nez-hasymyy smoloskyp. Statti. Interv`yu. Spohady.* (Ternopil': Prosvita, 2003). (in Ukrainian).

Yedlins'ka, Ulyana. *Kyrylo Studyns'kyu (1868–1941). Zhyttyepysno-bibliohrafichnyy narys.* (L'viv, 2006). (in Ukrainian).

“Kyrylo Studyns'kyu: Povidomlennya pro aresht”, *Litopys neskorenoyi Ukrainy: Dokumenty, materialy, spohady* (L'viv, 1993. Kn. 1). (in Ukrainian).

¹⁰³ “Шифровка из Киева 6.07.1941 г.”, *Великая победа. освобождение XII. Т. 11: Сражения за Москву и Сталинград.* (Москва, 2015), 324.

Klish, Andriy. *Kyrylo Studyns'kyy: zhyttya ta diyal'nist': monohrafiya*. (Ternopil': V-vo TNPU im. V. Hnatyuka, 2011). (in Ukrainian).

Lysty do pryvatnykh osib, predstavnykiv uryadu i dukhovenstva ta redaktoriv vydavnytstv ta in., TsDIAL Ukrayiny u L'vovi, fond 362, opys 1, sprava 228. (in Ukrainian).

Lyubovych, Ulyana. "Spohady. Yuriy Stefanyk". *Suchasnist'*, No 2 (1988). (in Ukrainian).

Mashinopisnye kopii statei, soobshchenii, informatsii i drugikh materialov kharakterizuyushchikh zhizn' goroda L'vova. Tom II, Derzhavnyy arkhiv L'vivs'koyi oblasti (dali – DALO), fond R. 199, opys 1, sprava 6. (in Ukrainian).

"Memuary Nikity Sergeevicha Khrushcheva". *Voprosy istorii*, No 7 (1990): 90–91. (in Russian).

Mykola Lytvyn ta in. 1939. *Zakhidni zemli Ukrayiny*. (L'viv: NAN Ukrayiny, In-t ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha, 1999). (in Ukrainian).

"Nepokhytnyy avtorytet". *Vil'na Ukrayina*, 16 bereznya 1940. (in Ukrainian).

"Povidomlennya Narodnoho komisariatu derzhavnoyi bezpeky URSR TsK KP(B)U pro reahuvannya intelihentsiyi L'vivs'koyi oblasti na stattyu "Z khrestom chy nozhem"". *Kul'turne zhyttya v Ukrayini. Zakhidni zemli. Dokumenty i materialy*. – T. 1 (1939–1953). (Kyiv: Naukova dumka, 1995). (in Ukrainian).

Polons'ka-Vasylenko, Natalia. "Akademik Ahatanhel Yukhymovych Kryms'kyy, 1871–1941: Stolittya z dnya narodzhennya ta trydtsyatylittya z dnya smerti", *Ukrayins'kyi istoryk*. No 3/ 4(1971). (in Ukrainian).

Prokop, M. "Ukrayina i ukrayins'ka polityka Moskvu". *Suchasnist'*, No 1. (1981). (in Ukrainian).

"Promova tov. K. Y. Studyns'koho". *Vil'na Ukrayina*, 28 lyutoho 1940. (in Ukrainian).

Semchyshyn, M. *Z knyhy Leva. Ukrayins'kyi L'viv dvadtsyatykh – sorokovykh rokiv* (L'viv, 1998). (in Ukrainian).

"Shifrovka iz Kieva 6.07.1941 g.", *Velikaya pobeda. osvobozhdenie XII. T. 11: Srazheniya za Moskvu i Stalingrad* (M., 2015), 324. (in Russian).

Spisky deputatov, spravky o rezul'tatakh holosovannya po vyboram v Verkhovnyi Sovet SSSR y Verkhovnyi Sovet USSR, Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh orhanizatsiy Ukrayiny, fond 1, opys 20, sprava 7461. (in Ukrainian).

Statti Studyns'koho K. "M. Hrushevs'kyi", "Radyans'ka kul'tura", "Vistky z Velykoyi Ukrayiny" ta in., Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny u m. L'vovi (dali – TsDIAL Ukrayiny), fond 362, opys 1, sprava 81. (in Ukrainian).

Ukrayins'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti: Dokumenty i materialy, Uporyad. T. Hunchak i R. Sol'chanyk. (Myunkhen: Suchasnist', 1983. T. 1). (in Ukrainian).

Ukrayina-Pol'shcha: vazhki pytannya. Materialy IV mizhnarodnoho seminaru istorykiv "Ukrayins'ko-pol's'ki vidnosyny pid chas Druhoyi svitovoyi viyny". *Varshava 8.10.1998*. T. 4. (Varshava, 1999). (in Ukrainian).

Zapysky i zamitky Studyns'koho K., TsDIAL Ukrayiny, fond 362, opys 1, sprava 143. (in Ukrainian).